

Notatka:

1. Przyczyny:

- Brak poparcia społecznego dla ugodowej polityki margrabiego A. Wielopolskiego stojącego (od marca 1861 r.) na czele rządu cywilnego Królestwa Polskiego.
- Realizacja programu niepodległościowego.
- Zapowiedź przeprowadzenia przez władze rosyjskie imiennej branki do armii carskiej – celem poboru do wojska było rozbicie konspiracji „czerwonych” i udaremnienie powstania.
- Działanie tajnych organizacji niepodległościowych:
 - „obóz „czerwonych” – J. Dąbrowski, I. Chmieleński, Z. Padlewski- liczący około 25 tys. członków opowiadał się za natychmiastowym wybuchem powstania i uwłaszczeniem chłopów.
 - „obóz „białych” – A. Zamoyski, L. Kronenberg, E. Jurgens- skupiał ziemiaństwo i bogate warstwy mieszczaństwa był przeciwny szybkiemu wybuchowi powstania, odkładał jego rozpoczęcie na bardziej sprzyjający moment, opowiadał się za pracą organiczną i pracą u podstaw, szerzeniem oświaty, rozbudzaniem świadomości narodowej, wymuszaniem na władzach zaborczych rozszerzenia autonomii.
- Nasilające się represje władz carskich wobec uczestników patriotycznych manifestacji, które odbyły się w latach 1859 -1861 :
 - nabożeństwo za dusze A. Mickiewicza, J. Słowackiego i Z. Krasińskiego zapoczątkowało serię demonstracji patriotycznych
 - manifestacja po pogrzebie generałowej Sowińskiej, wdowie po bohaterskim obrońcy Woli w powstaniu listopadowym
 - manifestacja po rozwiązaniu Towarzystwa Rolniczego (skupiało zwolenników pracy u podstaw, pracy organicznej), w której w wyniku ostrzelania przez Rosjan zginęło ponad 100 osób
 - wkroczenie wojsk rosyjskich do warszawskich kościołów w rocznicę śmierci T. Kościuszki, liczne aresztowania wśród wiernych.
 - manifestacja podczas pogrzebu arcybiskupa warszawskiego A. Fijałkowskiego, zwolennika ruchu patriotycznego, w kondukcie niesiono herby Polski i Litwy oraz okryte krepą insygnia królewskie.
 - Kościół katolicki ogłosił żałobę narodową.
- Ogłoszenie przez władze carskie stanu wojennego w Królestwie Polskim.
- Chęć wykorzystania osłabienia Rosji po wojnie krymskiej, w której została ona pobita przez Francję, W. Brytanię i Turcję- liberalizacja życia politycznego w Rosji – tzw. „odwilż posewastopolska”.
- Nadzieje na sukces jakie płynęły z przykładu udanego zjednoczenia Włoch.
- Rozpad „Świętego Przymierza” oraz nadzieja na pomoc Francji i Wielkiej Brytanii.

2. Władze powstańcze:

- Powstanie rozpoczęło się 22 I 1863 r. Powołano Tymczasowy Rząd Narodowy, który ogłosił manifest wzywający naród polski, białoruski i litewski do walki z zaborcą. Ogłoszono zniesienie różnic stanowych i uwłaszczenie chłopów, nadanie bezrolnym chłopom-powstańcom 3 morgi ziemi z dóbr narodowych. Początkowo powstanie planowane było na wiosnę 1863 r. ale branka przyspieszyła decyzje konspiratorów. Powstanie zostało znacznie przyspieszone, nie było należycie przygotowane, brakowało broni i amunicji.

- Powstanie było dziełem szlacheckich demokratów.
 - Powstało tzw. Podziemne Państwo („tajemne” państwo polskie) z własną administracją cywilną i wojskową. Do kompetencji władz cywilnych należało: wykonywanie aktów rządowych, ściąganie podatków, czuwanie nad opinią publiczną, opieka nad rodzinami powstańców, utworzenie i utrzymanie poczty obywatelskiej, przygotowanie i dostarczenie prowiantu oraz zaopatrzenia dla walczących oddziałów. Władzom wojskowym pozostawiono prowadzenie działań powstańczych.
 - Na czele powstania postawiono dyktatorów – L. Mierosławski (II 1863 r.), M. Langiewicz (III 1863), R. Traugutt (X 1863- IV 1864 r.).
3. Powstanie objęło Królestwo Polskie, Litwę, ziemie białoruskie i w niewielkim stopniu Ukrainę.
 4. Powstanie przybrało charakter walk partyzanckich (brak regularnych oddziałów polskich), nękanie Rosjan wojną podjazdową bez podejmowania otwartej walki.
 5. Przebieg powstania:
 - Na początku powstańcom udało się opanować szosę brzeską i linię kolei petersburskiej, przerywając w ten sposób łączność Królestwa Polskiego z Rosją.
 - 11 II 1863 r. Langiewicz pobił Rosjan pod Słupią zdobywając 1000 karabinów i 8 dział.
 - 19 i 21 II 1863 r. klęska Mierosławskiego w bitwach pod Krzywosądem i Nową Wsią.
 - 24 II 1863 r. pod Małogoszczem została stoczona jedna z największych bitew powstania, w której oddziały Langiewicza poniosły duże straty i musiały wycofać z pola bitwy. Dzieje rannego w bitwie powstańca stały się tematem opowiadania S. Żeromskiego Wierna Rzeka.
 - 5 III 1863 r. bitwa pod Skałą, odparcie przez Langiewicza wojsk rosyjskich, w bitwie zginął walczący po stronie powstańców oficer rosyjski A. Potebnia z pochodzenia Ukrainiec.
 - 17-18 marca 1863 r. zwycięstwo Langiewicza pod Chrobrzem i Grochowiskami. Po tych zwycięstwach wobec przewagi wojsk rosyjskich oddziały Langiewicza przekroczyły granicę austriacką (schroniły się w Galicji).
 - V 1863 r. przekształcenie TRN w Rząd Narodowy.
 - 3 V 1863 r. rozbitcie pod Krzykawką oddziału powstańczego J. Miniewskiego – śmierć włoskiego ochotnika płk. F. Nullo.
 - Wobec przewagi rosyjskiej i stosowaniu terroru przez władze carskie powstanie zaczęło zanikać, najdłużej działał oddział księdza S. Brzóska, który walczył na Podlasiu do grudnia 1864 r.
 - 5 VIII 1864 r. na stokach Cytadeli Warszawskiej został stracony R. Traugutt wraz z 4 członkami Rządu Narodowego.
 6. Skutki:
 - Powstanie styczniowe zakończyło epokę narodowych zrywów niepodległościowych organizowanych przez szlacheckich demokratów wychowanych na literaturze romantycznej.
 - Upadek powstania styczniowego zapoczątkował w Królestwie Polskim rozwój nurtu pozytywistycznego.
 - Przez szeregi polskich oddziałów przeszło ponad 200 tys. powstańców, przy czym jednorazowo w oddziałach powstańczych znajdowało się około 30 tys. żołnierzy. Było to największe powstanie narodowe, w którym w większym niż dotychczas wymiarze wzięli udział chłopci - tworzyli oddziały kosynierów.
 - Do stłumienia powstania władze carskie przeznaczyły początkowo 100 tys. żołnierzy, następnie liczba wojsk rosyjskich wzrosła do 170 tys.
 - W powstaniu stoczono ponad 1200 bitew i potyczek, w których zginęło około 20 tys. powstańców.

- Po powstaniu nastąpiły aresztowania i zesłania powstańców na Syberię (około 38 tys.). Powstańców wywożono na katorgę tzw. kibitkami.
- Zmieniono nazwę z Królestwa Polskiego na Kraj Przywiślański (Nadwiślański), zlikwidowano resztki autonomii, skonfiskowano 1600 majątków szlacheckich.
- Przeprowadzono rusyfikację oświaty i administracji.
- 2 III 1864 r. car wydał ukaz uwłaszczeniowy, którego celem było odciągnięcie chłopów od powstania.
- Stosunek chłopów do powstania był różny, jedni ukrywali powstańców i dostarczali im żywności, inni współdziałali z władzami rosyjskimi.
- Po powstaniu zapanowały rządy terroru w Królestwie i na Litwie stracono ponad 1000 osób.
- Setkom miast popierającym powstanie odebrano prawa miejskie.
- Pamięć o nierównej, choć bohaterskiej walce powstańców przetrwała w świadomości Polaków dzięki m.in. utworom Żeromskiego i Orzeszkowej. Orzeszkowa w opowiadaniu **Gloria Victis - chwała zwyciężonym** - oddała najwyższą cześć poległym powstańcom walczącym o wolność i niepodległość.
- Od końca XIX w. w Galicji obchodzono rocznicę powstania styczniowego, powstawały stowarzyszenia i schroniska opiekujące się weteranami 1863 r.
- Po odzyskaniu niepodległości J. Piłsudski jako Naczelnik Państwa wydał rozkaz na mocy, którego żyjących weteranów powstania uznano za żołnierzy Wojska Polskiego, którym należało oddawać honory wojskowe, wprowadzono dla nich specjalny granatowy mundur, nadano odznaczenia, przyznano honorowe stopnie oficerskie podporucznika oraz dożywotnią pensję.